

KOVÁCS ÁGNES

Biblia-allúziók és a filozófiai-bölcseleti hagyomány az Esti kérdésben

„(...) olyanokká lesznek, mint az álom; mint a fű,
a mely reggel sarjad; Reggel virágzik és sarjad és
estvére elszárad.”

(Zsolt, 90,5-6)

„Wenn die Klage einmal ertönt, so klingt sie
wieder vom kurzlebenden Achilles, von dem
blättergleichen Wechsel und Wandel des
Menschengeschlechts, von dem Untergang der
Heroenzeit.”

(Friedrich Nietzsche, *Die Geburt der Tragödie*)¹

„A vers általában nagyon ritkán születik – a verset
csinálják.”

(Gottfried Benn, *A líra problémái*)²

Az *Esti kérdés*ről szóló rajongó kortársi kritikák, legendássá vált értelmezések, tehetséges interpretációk többsége a filozófia felől közelít a szöveghez, hangsúlyozva annak elsősorban a bergsoni tanokra alapozott ihletését. Ezek az elemzések gyakran Babitsnak a Bergsonról szóló Nyugatban megjelent nagy ívű tanulmányát³ használják argumentációs bázisként, bizonyítva a költő erős kötődését annak időelméletéhez. A legtöbb elemzés úgy tekint a költeményre, mint az 1911-ben megjelent *Herceg, hátha megjön a tél is!* című kötet reprezentatív darabjára, egy olyan retorikusan felépített, kérdésekkel tagolt körmondatra, amely ismeretelméleti és ontológiai problémákat is felvet. A vers az elemzők szerint alapvetően arra kérdez rá, hogy vajon van-e oka, célja a világnak az emberi létezésnek. Az ezredvégre szinte klasszicizálódtak azok az elméletek, - kezdetben például Rédey Tivadar írása, később költőtársak Szabó Lőrinc és Nemes Nagy Ágnes tanulmányai, - amelyek elsőként vallottak arról, hogy az *Esti kérdés* egyetlen mondatként olvastatja magát. Nemes Nagy az *Alany és tárgy* című tanulmányában kifejti, hogy az „(...) ötvenhárom soros mű egyetlen mondat (...), {ennek} tagolását a költő három ilyen apró határozóra bízta: *midőn, olyankor, ott.*”⁴ Szabó Lőrinc a jól ismert 75-ös Nagyvilágban publikált írásában egyetlen olyan hosszú mondatról beszél, amelynek tartalma:

¹ Friedrich NIETZSCHE, *Die Geburt der Tragödie*, <http://www.authorama.com/die-geburt-der-tragoedie-8.html>

² Gottfried BENN, *A líra problémái*, ford. BOR Ambrus = *Ihlet és mesterség: A mai német líra elmélete és gyakorlata*, vál. és szerk. HAJNAL Gábor, Bp., Gondolat, 1972, 395.

³ BABITS Mihály, *Bergson filozófiája*, Nyugat, 1910/14.

⁴ www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/NEMESNAGY, NNÁ, *Alany és tárgy=Mint különös hírmondó...*, szerk. KELEVÉZ Ágnes, Bp., PIM és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Bp., 1983, 42.

a mulandóság. Filozófiai hagyományként Nietzsche „*Ewige Wiederkehr*” gondolatát említi, amely szerinte a vers alapja. Példaként hozza a görög reminiscenciákat, a magvető kép elemzésekor párhuzamot von a Homérosznál is természetlenül jelölt tenger-motívummal,⁵ továbbá kitér a Danaida-lányokként ábrázolt, „vízfelszívó és vízaládöntő felhők”s a Sziszifusz görgette nap értelmezésére is. Végül, a fűszál-példázattal kapcsolatban megállapítja, hogy az a már a vers 5. sorában megismert motívum visszatérése, továbbá hozzáfűzi, hogy ezáltal kérdezteti a költővel és mivelünk, hogy ha mindez így van, akkor minek ez a szüntelen körforgás?⁶ Szabó Lőrinc szerint a válasz maga a kérdés tartalmas végiggondolása. Rába György azonban Babits-monográfiájában az első tizenkét sor végén álló kettősponttal kapcsolatban már úgy érvel, hogy az „föler egy teljes értékű mondatzáró ponttal”.⁷ Tehát ellentmondva az elődöknek az egy mondatos elgondolást elveti.

A versről olvashatunk mitológiai és filozófiai szempontú elemzéseket, de olyat is, amely a világirodalom jeles alkotóinak idegen nyelvű szövegeivel olvassa össze az *Esti kérdés*t, mint például Lőrincz Csongorét, aki Szabó Lőrinc 1975-ös Nagyvilágban publikált írására is alapozva hivatkozik⁸ a korai Hofmannsthal lírájában, nevezetesen annak a *Sünde des Lebens*, vagy a *Ballade des äusseren Lebens* című versekkel való rokonságra. Lőrincz megállapítja, hogy az utóbbi és az *Esti kérdés* között annyira feltűnő a kapcsolat, hogy „(...) számos olvasó tudatában ez a két vers valószínűleg ugyanazon költészeti paradigma és szemléletmód reprezentánsaként viselkedik”.⁹ Mások a vers újraírási lehetőségeit keresik, vagy a pastiche, az intertextuális-játék felől vizsgálják a költemény bizonyos szöveghelyeinek jelenlétét a legújabb kori költők műveiben, így tesz Tarján Tamás *A parodizált Babits: avagy a paródia fogalmának változása* címmel megjelent tanulmányában,¹⁰ Vasy Géza a „magamat

---

⁵ Szabó Lőrinc nyilván a „s a tenger, melybe nem vet magvető?” sorra gondol. Homérosz az *Odüsszeiá*ban több helyen is *meddōnek* nevezi a tengert. „(...) s úgy suhogott a habok hegyiben tova, mint a sirály, ha/által a *meddō sós víz* a sok félelmetes öblén...” (V. 51-52.), „(...) könnyel, sóhajjal, siralommal tépve a lelkét,/s könnyhullajtva a *meddō tengert* nézte csak egyre.” (V. 157-158.) HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, ford. DEVECSERI Gábor, Bp., Szépirodalmi, 1986,

⁶ SZABÓ Lőrinc, *Irodalomról a rádióban: Az „Esti kérdés”*, Nagyvilág, 20, 460-462.

⁷ RÁBA György, *Babits Mihály költészete 1903-1920*, Bp., Szépirodalmi, 1981, 316.

⁸ LŐRINCZ Csongor, *A „szó” médiuma az esztétizmusban = A magyar irodalom történetei 1800-1919*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 728.

⁹ LŐRINCZ Csongor, *I.m.*, 728.

¹⁰ TARJÁN Tamás, *A parodizált Babits: Avagy a paródia fogalmának változása*, Tiszatáj, 2007. november 63-68.

Tarján itt Bodor Béla *Babits Mihály-palimpszeszte* (Holmi, 2005/7.) c. versére hivatkozik: „Midőn Az Est, e zörgön takaró/festékillatú papírtakaró/-jövöltából a Steinnek, ki a standról/pár remittendapéldányt összemarkol...”.

adom a semmi ellen”¹¹ vagy Fűzfa Balázs „A hogy csak szenteket szabad” – avagy Babits és a posztmodernek¹² című írásában.

A lételméleti kérdéseket felvető szöveg legtöbbet elemzett néhány sora talán a vers zárlatában megjelenő fűszál hasonlatot használó három utolsó, „(...) vagy vedd példának a piciny fűszálat:/miért nő a fű, hogyha majd leszárad?/miért szárad le, hogyha újra nő” amely, az élet, az emberi létezés értelmére, vagy inkább annak hiábavalóságára kérdez rá.

Előadásomban kísérletet teszek a *fűszál* motívum értelmezésére, olyan bibliai, vagy mitológiai szöveghelyek keresésével, amelyekben a fűszál növekedése és elszáradása köré vonható képzetkör az *Esti kérdésben* (is) megjelenő *fűszál* jelölősor jelentéspotenciáljával hozható kapcsolatba.

Northrop Frye szerint a Biblia verbális szövete nagyban különbözik a leíró szövegektől, és tele van explicit metaforákkal, hiperbolákkal, népies eszközzel, és sok esetben a szöveghibákkal együtt a költészet minden jellemzőjét magán viseli, ami javarészt érthetővé teszi sajátos irodalmi hatását. A Biblia nyelvéről pedig megállapítja, hogy oly annyira költői, amennyire csak lehet anélkül, hogy valóságos költeménnyé válnék.¹³ Az irodalmi hagyományban gyakran előfordul, hogy Biblia-allúziók menték esetleg egy bibliai történet újraírásaként születik meg egy szöveg. Nem állítom, hogy az *Esti kérdés* előbb idézett sorai kizárólagosan a Szent Írásból vett szöveghelyek mentén érthetők meg, csupán az érdekel, értelmezhető-e a vers jól ismert szövege a bergsoni időelméletet zárójelbe téve a biblikus hagyománnyal állítva párbeszédbe. A keresztény-metafizikai hagyományhoz kötődő viszonyban megragadható szövegközi olvasat talán segíthet megérteni az *Esti kérdés* versbeszélőjének a *mulandóság*hoz fűződő kapcsolatát. Szabó Lőrincnek vélhetően igaza van abban, hogy a babitsi kérdésre csupán egyetlen válasz lehetséges: maga a kérdés tartalmas végiggondolása. Ugyanakkor az *Esti kérdés* valójában arról is tanúskodik, hogyan olvasta Babits az antik görög mitológiát, a Bibliát és a filozófiát.

Az emberi élet legfájdalmasabb élménye, amikor a szubjektum ráébred az életének végeességére, a folytonosság-folyamatosság megszakadásának tudatára. Ahogyan Beney Zsuzsa egy Pilinszkyről szóló tanulmányában írja: „(...) a transzcendens öröklét, amely az idő megszakíthatatlan folytonossága, és létünk alapélménye, a semmi, az idő megszűnése így

---

¹¹ VASY Géza, „magamat adom a semmi ellen” <http://www.forrasfolyoirat.hu/0201/vasy.html> Vasy Géza Dobozi Eszter *Ars poetica* című versét említi az *Esti kérdéssel* kapcsolatban.

¹² FÜZFÁ Balázs, „A hogy csak szenteket szabad” – avagy Babits és a posztmodernek epa.oszk.hu/01000/01014/00050/pdf/ (Híd 2008. augusztus) Fűzfa Orbán Ottó és Pálffy Ágnes *Esti kérdés*-átíratait említi meg.

¹³ Northrop FRYE, *Kettős tükör*, ford. LUKÁCS Tamás = UŐ., *A Biblia igézetében: esszé, prédikáció, interjú*, Bp., Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995, 6-7.

végzetesen különválnak.”¹⁴ Mégpedig úgy, hogy az egyik oldalon a hitbéli megváltás bizonyossága áll, a másikon meg a reménytelen megváltatlanság. A fűszál-példázat bibliai előzményeinek vizsgálatát azért is fontosnak tartom, mert végiggondolásával, és a mitológiai reminiszcenciák értelmezésével tetten érhetjük a vers kérdésfeltevései mögött meghúzódó esetleges válaszokat. Babits versében a monoteista vallások örökkévalóság-eszményével szemben az örökké változót az átalakulót, a ciklikusan megújulót ábrázolja, a természetből vett példák mellett azonban emblematikus mitológiai alakokat is megidéz, összekapcsolva általuk különböző kultúrkörök halál-felfogását.

A *fű*, a *fűszál* szavaink jelölősorához leggyakrabban a törekenység és a gyengeség konnotációk is kapcsolhatók a hétköznapi nyelvhasználatban, és a Bibliában is. Számos helyen jelenik meg a Szent Írás különböző könyveiben, minden esetben a „*könnyen elpusztítható*”-ság jelentésével párosulva. A legfontosabb azonban, hogy mindig úgy fordul elő a szöveghelyeken, mint az emberi élet, az emberi sors múlandóságát szimbolizáló, vagy azt helyettesítő a helyett álló attribútum. A Hang-féle *Bibel Lexikon*¹⁵ tematikusan csoportosítja a *fű*, *füvek* szó megjelenését a Bibliában, elsőként a friss zöld füvek előfordulásáról beszél, amelyek az első őszi eső hatására egész Palesztinában szárba szökkennek, a Szent Írás hasonlóként használja a friss füvet, amely a *romlatlanság* és a *fiatal élet* szimbóluma, de az is előfordul, hogy a megszégyenülteket hasonlítja a korán elszáradt fűhöz,

Az első szöveghely a (2Kir 19,26) „És hogy a benne lakók erejökben megfogyatkozzanak, megrontassanak és megszégyenüljenek, és olyanok legyenek mint a *mező füve*, fiatal paréj, a *háztető füve* és mint a kalászhajtás előtt elszáradt gabona.”

A másik szöveghely (Iz 37,27) „És lakóik elájultak és megrendültek és megszégyenültek, és lőnek mint a *mező füve* és gyöngye zöltség, és mint a *virág a háztetőn*, mint szárba nem indult vetés.”

A harmadik szöveghely a (Zsolt 129,6) mely így szól „Olyanok lesznek, mint a *háztetőn a fű*, a mely kiszárad, mielőtt letépnék.”

Az evangéliumokban a múlandóság jelentésével hozható kapcsolatba a fű, fűszál jelentése: (Mt 6,30) tanúskodik arról, hogy Jézus kicsinyhitűeknek nevezi az őt hallgatókat, a Hegyi Beszédben az ég madaraihoz hasonlítja az embert, akik nem vetnek, és nem aratnak, az Isten mégis gondoskodik róluk. Az Isteni gondviselésről szóló példabeszédében így szól „Ha

---

¹⁴ BENEY Zsuzsa, „*Idő és időtlenség Pilinszky János költészetében*”, Vigília, 1970, 28.

¹⁵ *Bibel-Lexikon*, Herausgegeben von Prof. Dr. Herbert HAAG, Tübingen, St. Benno-Verlag GmbH, Leipzig, 1969, 642. (*Gras*)

pedig a mezőnek *füvét*, a mely ma van, és holnap kemenczébe vettetik, így ruházza az Isten; nem sokkal inkább-é titeket, ti kicsinyhitűek?

A Babits-verssel legerősebb tematikus kapcsolatba mégis leginkább azok a szöveghelyek hozhatók, amelyek az elmúlásról, az emberi élet múlandóságáról beszélnek. Az egyik, a már említett (2Kir 19,26) Itt említhető továbbá két zsoltár is (Zsolt 90,5), amely az élet mulandóságáról beszél „Elragadod őket; olyanokká lesznek, mint az álom; mint a *fű*, a mely reggel sarjad; Reggel virágzik és sarjad, és estvére elhervad és megszárad.” Vagy a 103. Zsoltár 15. verse, amely arról beszél, hogy „Az embernek napjai olyanok, mint a *fű*, úgy virágzik, mint a mezőnek virága.”

Az emberi élet tehát a *fű* szárba szökkenésével, virágzásával és elszáradásával hozható kapcsolatba. A Bibliában azonban felmutatható, hogy az élet hiábavaló körforgásánál többet ajánl az üdvösségre: mégpedig az örökkévalóság ígétét.

A *fű* megszárad, mondja több helyen, de Isten dicsősége mindörökre megmarad, vagyis soha nem múlik el. (Iz 40,6) „Szózat szól: Kiálts! És monda: Mit kiáltsak? Minden test *fű*, és minden szépsége, mint a mező virága! Megszáradt a *fű*, elhullt a virág, ha az Úrnak szele fuvallt reá, bizony a *fű* a nép. Megszáradt a *fű*, elhullt a virág; de Istenünk beszéde mindörökre megmarad! Vagy (1Pt, 1,24) „Mert minden test olyan, mint a *fű*, és az embernek minden dicsősége olyan, mint a *fű* virága. Megszárad a *fű*, és virága elhull: De az úr beszéde megmarad örökké.”

Babits versében a sokat idézett három soros példázat pusztán a kérdés felvetésénél áll meg. A vers nem ad választ a versbeszélő kérdéseire. „*miért nő a fű, hogyha majd leszárad?/miért szárad le, hogyha újra nő?*” kérdezi. Az említett bibliai szöveghelyeken előforduló *fűszál* példázat az emberi-földi élet végességét, és ezzel szemben az Istenben bizodalmát vető hívő lélek örök életét példázza. Ahogyan a példák is mutatják, a Szent Írás minden esetben szembe állítja az *Isten örökkévalóságát az emberélet mulandóságával*. Babits versében azonban szó sincs az örökkévalóság ígétéről, a versbeszélő csupán rákérdez a lét nagy kérdéseire, a kérdést nem válaszolja meg. És ezen a ponton olvasható össze a *fűszál* példázat a felhőként megjelenített *Danaida-lányok*, és a napként megjelenített *szizifuszi kő* képzetköreivel.

A mitológiából ismert Sziszüphoszról és a Danalosz király 50 lányáról szóló történet is az örök körforgás szimbólumaként kapcsolatba hozható az elmúlás a halál, a visszatérés gondolatával. Mint ismert Sziszüphosz, thesszáliai király büntetését Zeustól azért kapja, mert az, amikor halála napján eljött érte Thanatosz, hogy Tartaroszba vigye, a halál istenét fogságba ejti, és hordóba zárja, így menekülven meg az örök elmúlás elől. Ezért persze a

görögök a halhatatlanságuk hitében elfelejtkeznek Thanatoszról és nem ápolják annak kultuszát. Zeusz az isteni rend megbontásáért, mint tudjuk rettenetes büntetéssel sújtja. Sziszüphosz tehát ellent mondott az isteneknek nem akart meghalni, így az elmúlás a pusztulás helyett *örök változásként* a folyton aláhulló kő a sorsa. A Danaida-történet a feneketlen hordó képével együtt értelmezhető, hiszen a férjgyilkos királylányok súlyos bűnük terhe miatt az alvilágban örökké hordhatják a vizet a lyukas hordóba, vagyis büntetésként nekik is örökös változásban, végét nem lelő felesleges munkában kell szenvedniük. Így kapcsolódik össze a *hitbéli megváltás bizonyossága a reménytelen megváltatlanság gondolatával*, vagy ha úgy tetszik az *örökkévalóság-eszméye az örökkön változó-ság* ideájával.

Babits hitéről, vallásosságáról számos szakmunka beszél. Kiemelkedő jelentőségű ezek közül Reisinger János, vagy Németh G. Béla tanulmánya. Reisinger a kereszténységben megfogalmazott kétféle valóságról ír, az üdvözültek örökkévaló boldogságáról, és a bűnösök zsoldjáról, a halálról. Szerinte Babits költészete *krisztocentrikus*, több versében is aktualizálja a megváltás művét. Ez a meggyőződés viszont sokkal inkább kultúr- mintsem hitbéli kereszténységnek nevezhető.¹⁶ Tverdota György a szerző megtéréséről írott tanulmányában számos olyan szöveghelyet idéz, ahol Babits saját önellentmondásos hitéről és vallásosságáról ír, ezek közül csupán egyet említek, azt a levelet, amelyet a költő Kosztolányi Dezsőnek címzett 1904-ben, és amelyben a polyteizmus mellett érvel. „Ébrednek az istenek; ébred nemsokára Aeolus is (...) Pán hívei legyünk – de ne Pán-theisták; én a magam részéről polytheista vagyok (...) én polysta, és pogány!”¹⁷ 1911-ben a *Hiszekegyben* szintén a pogány életöröm mellett érvel kitartva a sokistenhit bölcsessége mellett,¹⁸ hívja fel a figyelmet említett tanulmányában Tverdota.

Az *Esti kérdés* című versben inkább a görögség halál-felfogása érhető tetten, mintsem a keresztény katolikus örökkévalóság-eszmény. A görögség szeretetfilozófusa Tatiosz is a fűszál példázattal érzékelteti a földi élet mulandóságát A *szeretetről Kalimonasznak* című munkájában így érvel: „Egyetlen *fűszál* is bizonyosság az élet körforgására: kizöldell, szárba

---

¹⁶ REISINGER János, „Hanem ki vált meg engemet?": (*Babits és a kereszténység; Babits és a katolicizmus*)=Mint különös hírmondó..., szerk. KELEVÉZ Ágnes, Bp., PIM és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Bp., 1983, 50, 57.

¹⁷ *Babits – Kosztolányi Dezsőnek*, Szekszárd, 1904. augusztus 20.= *Babits Mihály levelezése 1896-1906*, s.a.r. ZSOLDOS Sándor, Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona, 1998, 96-97. (Idézi Tverdota, *Babits megtérése=Látókörök metszése: Írások Szegedy- Maszák Mihály születésnapjára*, szerk. ZEMPLÉNYI, KULCSÁR SZABÓ-JÓZAN-JENEI-BÓNUS, Bp., Gondolat Kiadói Kör, 2003, 513.

¹⁸ BABITS Mihály, *Hiszekegy*, Nyugat, 1911/11. Nem hiszek én egy istenben,(...)Semmi az ami csak egy; semmi sem egy, ami él./Nem hiszem én az egy istent; hiszem az ezer istent:/azt aki adja a fényt; azt aki adja a dalt;

szökken, elhalványul, megfonnyad, végül lehanyatlik. Ezt teszi velünk is az idő: felmagasztosít, majd porba dönt.” Németh G. Béla Babits világkép-felfogását a költőnek Az *európai irodalom története* című munkájában járja körül. Úgy véli Babits gondolkodását sokkal inkább a vitalista filozófiák befolyásolták Schopenhauer, Nietzsche és Bergson. A közhit egy része – írja Németh G. Béla - Bergson hatását tartja a legfontosabbnak, pedig a szerző könyvében „mindössze két lapon kerül elő a neve, tehát tizedannyiszor sem, mint a Zarathusztra szerzőjé.”¹⁹ Németh G. Béla kiemeli, hogy a nietzschei örök visszatérés gondolatát, amely szerinte Babits számára „(...) az egyetemes emberi létezés- és tudatfolyam örökké hasonló, bár kétszer senkit ugyanúgy nem érintő herakleitoszi mozgását látszik rajta érteni... főleg pedig a létezés nagy kérdéseinek, a lényeg megragadása s megválasztása kérdéseinek minden valódi életben, minden valódi gondolkodásban és műben való más-más alakú újramegjelenését”²⁰ jelenti.

A tragédia születése című művében Nietzsche a következőképpen vall a görögök halál-képeről >>A görögök ismerték és átérezték a létezés rettenetét és borzalmait: hogy egyáltalán élni tudjanak, az olümposziak ragyogó álomszülötteit kellett e borzalmak elé állítaniok.(...) a homéroszi emberek tényleges *fájdalma* az, hogy az életből kiszakadnak, kivált, hogy mihamar kiszakadnak belőle; úgyhogy a szilénoszi bölcsesség megfordításával most elmondhatjuk róluk: „*a legrosszabb nekik mielőbb meghalni, a másodsorban legrosszabb pedig, hogy egyáltalán egyszer meg kell halni.*” Ha ott felcsendül a panasz, úgy az újra meg újra rövid életű Akhilleuszt siratja majd, az emberfaj kizsendüléshez és lombhulláshoz hasonlatos forgandóságát, a hőskor elmúltát.<<²¹ Nietzsche „*blättergleichen Wechsel und Wandel des Menschengeschlechts*”²²-ről beszél, az emberi nem, az emberi faj változásáról átalakulásról, amely a fák lombjának változásával írható le. Érdekes egybeesés, hogy Babits egyetemi előadásainak egyikében Vörösmarty *Előszó*jával kapcsolatosan megjegyzi, hogy „A régi költők is sokszor hasonlították össze az emberi sorsot a lombbal.”²³ itt a Szabó Lőrinc gyorsírásával lejegyzett 1919. május 15-ki előadásszövegben egy görög sor következik a lábjegyzet Homérosz *Iliász*ának VI. fejezete 146-149. sora, mely így szól „*Mint*

---

¹⁹ NÉMETH G. Béla, *Világkép és irodalomfelfogás Az európai irodalom történetében=Mint különös hírmondó...*, szerk. KELEVÉZ Ágnes, PIM és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Bp., 1983, 27.

²⁰ *Uo.*, 28.

²¹ Friedrich NIETZSCHE, *A tragédia születése*, ford. KERTÉSZ Imre, Bp., Európa, 1986, 38-39. (Az Előszó után a 3. rész)

²² Friedrich NIETZSCHE, *Die Geburt der Tragödie*, <http://www.authorama.com/die-geburt-der-tragoedie-8.html>

²³ KELEVÉZ Ágnes, SÁRDY Jánosné, *Babits irodalomelméletének öt egyetemi előadása Szabó Lőrinc lejegyzésében (1919. május 7., 8., 12., 14., és 15.)* = K.Á, *Mint különös hírmondó: Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*, Bp., PIM és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, 1983, 268.

levelek születése, olyan csak az embereké is./Földresodorja a lombot a szél, de a helyébe az erdő/mást sarjaszt újból, mikor eljön a szép tavasz újra:/Így van az emberi nemzet is, egy nő, más meg aláhull.”

Nietzsche a bibliai-(babitsi) *fűszál* elszáradásával paralel módon a *lombhulláshoz* hasonlatos *forgandóságban* jelöli meg az *örök visszatérés* motívumát. Babits Nietzschéről publikált írásában az *örök visszatérés* tanát a filozófus „*legfantasztikusabb kísérletei*” között említi példaként. Úgy véli az antik világnézettel kapcsolatos alapkérdés, ²⁴ „pogány vagy keresztény?”

A görögség pesszimizmusa és a katolicizmus örökkévalóságának kapcsolatát egy a témát feldolgozó Pilinszky-esszéből vett példával is érzékeltethetjük. Pilinszky a 67-ben publikált *Krisztus és Sziszüphosz* című írásában így vall: *Krisztus újra meg újra magára veszi a világ terheit, mint Sziszüphosz a szikláját, de Jézus áldozata a tökéletes, az isteni szeretet örökkévalóságának bizonyítéka, szemben Sziszüphosz sziklájával, amely a pokol monotóniáját van hivatva igazolni.*²⁵ Babits az *Esti kérdésben* a *fű* növekedéséhez és elszáradásához hasonlatosan a sziszüphoszi körforgásban jelöli meg az élet mulandóságát, végességét, Krisztus, azonban ahogyan azt a Pilinszky-írás is mutatja áldozatával az örökkévalóság bizonyítéka. A Biblia-allúziók *fűszál* példázatában az *elszáradó fű* ellenpontja az *Úr beszédének örökkévalósága*. A versben azonban Babits a bibliai példázatnak csak az első felét idézi be, így az *Esti kérdés* lehet, hogy egy befejezetlen mondat csupán, amelyben a babitsi versbeszélő halmozott miértjeivel az élet egyetlen fontos kérdését teszi fel, létezik-e egyáltalán az örökkévalóság? És az *Esti kérdésben* a válasza, ha jól sejtem nemleges.

---

²⁴ „keine eigentliche Scheidung: die Urfrage ist, pessimistisch oder optimistisch gegen das Dasein (...) Warnung von dem Ausdruck: griechische Heiterkeit! BABITS Mihály, *Nietzsche mint filológus*, Nyugat, 1911/13.

²⁵<http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/PILINSZKY/pilinszky00373/pilinszky0070>